

Др Срђан Владетић, ванредни професор
Правног факултета Универзитета у Крагујевцу

УДК: 340.137(37)
DOI: 10.46793/XXIV-9.187V

ДОДЕЉИВАЊЕ ПРАВА НА КОРИШЋЕЊЕ ВОДЕ ОД ДОЛАСКА НЕРВЕ НА ВЛАСТ*

Резиме

Од када су почели са изградњом водоводних система Римљани су одређеном броју грађана давали право на коришћење воде из аквадуката, односно омогућавали им приватне прикључке на јавно водоснабдевање. Временом је број тих грађана растао, а надлежност за издавање дозвола прешла је у руке цара. Поред бриге за опште добро, односно за здравље и благостање грађана Рима, у раду ће бити указано и на друге разлоге и последице издавања дозвола за коришћење воде који постају видљиви нарочито од доласка Нерве на чело римске државе.

Кључне речи: стари Рим, аквадукти, право на коришћење воде, Нерва.

*

Од дана када је ступио на дужност старатеља водовода Фронтин је ставио себи као основни задатак да спречи илегално коришћење воде и обезбеди довољне количине за њену испоруку, на шта му је, према његовим речима, „мудро скренуо пажњу најбољи и најспособнији владар Нерва, цар за кога је тешко рећи да ли више улаже љубави или марљивости зарад општег добра”.¹

До доласка Нерве на власт и постављења Фронтина на место старатеља (97. године), нису се упоређивале количине воде које су текле аквадуктима са оним количинама које су испоручене, те је постојала могућност великих злоупотреба.

Наиме, примећено је да 14.018 *quinariae* тече аквадуктима, док је према царским књигама требало да буде испоручено 12.755 *quinariae*, што значи да је 1.263 *quinariae* било предмет могућих злоупотреба. Запањен овим бројкама,

* Рад је написан у оквиру пројекта Правног факултета Универзитета у Крагујевцу „XXI век – век услуга и Услужног права“, бр. 179012 који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

¹Herschel, C., *The Two Books of Water Supply of the City of Rome of Sextus Julius Frontinus*, I, 1 и II, 64, 87, Longmans, Green, and CO., New York, London, Bombay and Calcutta, 1913.

Фронтин је утврдио да је до овога дошло грешком оних који су првобитно извршили мерење протока воде кроз водоводне системе. Разилажење се састојало у томе што је једна количина воде била на доводном отвору, друга, мања, на резервоару, а трећа, најмања, на званичном месту за испоруку. Узрок томе била је превара чесмара који су ухваћени да скрећу воду из јавних ценовода за приватну употребу, али и постављање чесми на ценоводе од стране власника граничних имања. Отуда је и схваћено да је до застоја на државној водоводној мрежи долазило због заливања њихових вртова.²

Спречавањем ових радњи, ефекат у погледу количине воде био је раван новопронађеном извору за водоснабдевање. Заправо, водоснабдевање је скоро удвостручено, и од тада је тако пажљиво дистрибуирана вода да су области, које су претходно снабдеване из једног аквадукта, сада примале воду из неколико различитих система. Такође, у свим деловима града нови и стари базени спојени су двема цевима из различитих аквадуката, тако да ако би дошло до застоја у водоснабдевању из једног аквадукта, добили би воду из другог, те би базени наставили да раде.

Учинак овакве бриге коју је показао Фронтин, односно, како он истиче, Нерва као „највећи патриота од свих владара”, осетио се у Риму из дана у дан, а нарочито у погледу бољих санитарних и здравствених услова који су остварени захваљујући већем броју резервоара, фонтана и базена. Град и ваздух били су чистији, те су нестали узроци различитих епидемија, пре свега куге. Корист су имала и физичка лица у смислу повећања броја дозвола за коришћење воде које су добијали милошћу владара.³

Намера је била да вода тече непрекидно, и дању и ноћу. Фронтин говори да је у његово време, захваљујући спречавању злоупотреба и увођењу нових линија, текло аквадуктима много више воде од реалних потреба за њом и нигде у се у његовом делу „О водоснабдевању” не помињу несташнице воде, чак ни у време суша.

Поред благостања и здравља грађана Рима, Фронтин истиче да ће повећање количине воде нарочито утицати на издавање нових дозвола које се нису никако могле добити осим путем царевог писменог одобрења.⁴

У периоду републике овлашћење за додељивање права на коришћење воде имали су цензори, а понекад и едили, а скоро сва вода била је намењена за јавну употребу. Изузетак је била вода која је преливала из базена на земљу, односно преливена вода (*aqua caduca*), која је била намењена купатилима и радионицама за ваљање сукна за чије коришћење је плаћан порез који је одлазио у државну касу. Мали део воде из система могли су да користе за приватну употребу угледни грађани Рима (*principes civitatis*), али под условом

² Фронтин, II, 64, 74-75.

³ Исто, II, 87-88.

⁴ Фронтин, II, 103 Peachin, M., *Frontinus and the Curae of the Curator Aquarum*, Franz Steiner Verlag, Stuttgart, 2004, стр. 116-117.

да се ниједан грађанин томе не противи.⁵ Почетком периода принципата, додељивање права на коришћење воде (*ius aquae ducendae*) за приватне потребе померило се са сената и магистрата, на Агрипу лично, а после његове смрти прешло је у надлежност Императора. Од тада оно носи назив *beneficium* (повластица) и без ње се није могла више користити ни преливена вода.⁶

У првом веку урбана елита (сенатори, витезови), али и власници купатила и радионица постали су зависни од дозволе, повластице, владара, а обичном народу који је користио јавне фонтане остало је да верују да ће се владар старати о њиховим интересима.⁷

Најбољи показатељ оваквог стања представља „*Edictum Divi Nerve*” (Едикт Божанског Нерве):⁸

„Постоје извесне ствари, Квирити, којима није потребан никакав едикт у овим срећним временима, нити у њима треба гледати доброг владара, ако он доноси одлуке које се сасвим јасно могу схватити. Сваки мој грађанин може бити уверен да сам због тога општој безбедности дао преимућство пред сопственим миром да бих имао то задовољство да вас обасипам новим доброчинствима, а да потврдим она којима сам вас већ обасуо. Али, да се општа радост не би донекле нарушила, било неповерењем оних који су добили доказе о мојој милости, било успоменом на онога који је те доказе дао, сматрао сам неопходним и пожељним да на те ваше недоумице одговорим својом племенитошћу. Нека нико од вас не помисли да ћу укинути било какву јавну или приватну милост коју му је дао неки од мојих претходника само зато да он за ту милост не би морао да захваљује том претходнику, него мени. Нека све то буде одобрено и потврђено. Нико, кога је неки владар милостиво погледао, не треба да понови своју молбу да би потврдио своју срећу. Нека ми моји поданици дозволе да укажем нова доброчинства, и нека знају да они могу тражити једино то што им до данас још није додељено”.

Овим едиктом Нерва објављује да ће у будућности чинити поклоне, али и потврђује оне које је већ дао. Он наглашава да неће бити потребе за обновом већ додељених повластица, већ се може молити за оно што још није одобрено од стране Цара. Али, како многе дозволе нису убележене у царске књиге, Нерва је наложио Фронтину да то доведе у ред.

Потврду овакве праксе даје и један Улпијанов текст из Дигеста који говори о примени интердикта у случајевима коришћења воде са различитих јавних места за водоснабдевање:

⁵ Исто, II, 94, 110.

⁶ Фронтин, II, 94, 95, 105.

⁷ De Kleijn-Eijkelestam, G., *The Water Supply of Ancient Rome*, Utigeverij Gieben, Amsterdam, 2001, стр. 106. Bruun, C., *The Water Supply of Ancient Rome, A Study of Roman Imperial Administration*, Societa Scientiarum Fennica, Helsinki, 1991, стр. 59-60.

⁸ Гај Плиније Млађи, *Писма*, 10, 58, 7-9 (превео Албин Вилхар), Српска књижевна задруга, Београд, 1982; Reachin, M., *нав. дело*, стр. 123-124.

„Интердикт се може доделити и некоме ко вуче воду из резервоара у којима се скупља вода за јавну употребу (*castella*)... Али, у том случају, дозвољено је вући воду како из резервоара, тако и из канала (*rivus*) и било ког другог јавног места, и то се сматра повластицом владара. Нико други, осим владара, није овлашћен да даје право на коришћење воде. Некада се ова повластица даје земљишним парцелама, а некада физичким лицима. Ако је повластица дата земљишној парцели, њено трајање није везано за личност, а ако је дата физичком лицу, онда се односи само на то лице и не преноси се на новог власника парцеле или наследника. Али, повластица (дозвола, *beneficium*) може бити обновљена на захтев лица на кога је прешла својина на тој парцели. Јер ако он може да покаже да вода припада његовој парцели, онда ће он, иако вода тече под именом бившег власника, добити право да вуче воду. То није милост, и ако неко којим случајем не добије ово право сматраће се да постоји *iniuria*”.⁹

Из овог Улпијановог текста, такође, произилази да је и у његово време, само Цар био овлашћен на давање права за коришћење воде. Када се једном изда дозвола она се односила, не само на *castella*, већ и на сва друга јавна места. Цар је могао одобрити издавање дозволе за коришћење воде одређеном земљишту или неком лицу. У првом случају дозвола не истиче уколико се промени власник земљишта, док у другом она мора бити обновљена без икаквих проблема у процедури јер то гарантује Цар лично, без обзира што ће вода тећи на име старог власника.¹⁰

Улпијанов текст најпре показује да се, током првог века, а нарочито од Нерве, дозволе за коришћење воде све више издају земљишним парцелама, за разлику од периода републике када је акценат био на власницима радионица и угледним римским грађанима (*principes civitatis*). Оваква политика задржана је током целог другог и трећег века.

У Фронтинином делу „О водоснабдевању” нигде се не помиње да је било несташица воде. Напротив, Фронтинова мерења показала су да је много више воде текло аквадуктима, него што изискују потребе забележене у царским књигама. До тога је долазило намерно изведеним погрешним мерењем ради нелегалне продаје воде, а не из страха од летњих суша, јер је запремина сваког аквадукта резултат мерења у месецу јулу и од тада би снабдевање водом остало исто до краја лета.¹¹ Онда, остаје питање зашто су се Фронтин и Нерва толико бринули да увек има много више воде него што је било заиста потребно? Сигурно је да је њихова забринутост резултат жеље да се задовоље основне потребе за водом и обезбеде оптимални здравствени услови.

⁹ D. 43, 20, 1, 39-43; De Kleijn-Eijkelestam, G., *нав. дело*, стр. 104.

¹⁰ De Kleijn-Eijkelestam, G., *нав. дело*, стр. 105.

¹¹ Фронтин, I, 9, 12 и II, 74.

Али, у уводу свог дела Фромтин наводи да старатељ водовода мора да води рачуна о здрављу, безбедности, али и комфору грађана.¹² Под комфором се подразумевају приватни прикључци који су одобравани припадницима елите који су, осим за пиће, користили воду за своја купатила, вртове и тоалете. Даље Фромтин каже, чим право на коришћење воде престане, то се унесе у царске књиге и тиме се добија увид у то колико се дозвола може одобрити онима који су поднели молбе за приватне прикључке.¹³ Из Едикта Божанског Нерве и Улпијановог текста очигледно произилази да су Нерва и Фромтин веома водили рачуна да владар увек буде у позицији да може да изда нову дозволу која се третира као његов поклон, добротинство, односно милост којом ће обасипати своје поданике. Указивање милости која ће изазвати општу радост поданика, како Нерва каже у свом едикту, важнија је од његовог сопственог мира, а они које је неки владар раније милостиво погледао, не би требало да понављају своје молбе да би потврдили своју срећу.¹⁴ Стотину година касније, сличан приступ види се и из Улпијановог текста, с том разликом што право на коришћење воде, дато одређеној парцели, може бити обновљено на захтев новог власника, иако вода тече под именом његовог правног претходника. У формалном смислу, то и није био захтев јер је поклон већ учињен претходном власнику, али о томе је морао бити обавештен владар. Уколико би владар негативно одговорио, то би се сматрало неправдом.¹⁵

Почевши од Августа, а нарочито од Нерве, право на коришћење воде постаје, повластица, милост, добротинство владара које он чини својим поданицима, пре свега припадницима елите. Давање овог права или његово обнављање представљало је указивање уважавања, части одређеном лицу, односно било је потврда привилегованог положаја у друштву.¹⁶ Евентуално одбијање владара, нарочито када су у питању обнове дозвола, схватано је као неправда учињена највернијим поданицима. У суштини, додељивање права на коришћење воде и његова обнова, односно приватни прикључци на јавно водоснабдевање, није само био израз бриге за опште добро, већ, у већој мери, битан инструмент владања.¹⁷ Цар је из политичких разлога морао водити рачуна о потребама и луксузу припадника елите који би се у супротном окренули против њега.

¹² Исто, I, 1.

¹³ Исто, II, 109

¹⁴ Гај Плиније Млађи, *Писма*, 10, 58, 7-9

¹⁵ Peachin, M., *нав. дело*, стр. 125.

¹⁶ De Kleijn-Eijkelstam, G., *нав. дело*, стр. 82.

¹⁷ Peachin, M., *нав. дело*, стр. 124 и 127.

*Srđan Vladetić, Ph.D., Associate Professor
Faculty of Law, University of Kragujevac*

ISSUING THE LICENSE FOR USING THE WATER AFTER THE NERVA HAS COME ON POWER

Summary

Since the very beginning of the construction of the water supply system, certain Roman citizens have been entitled with the permission for using water from aqueducts, or to be more precise they had access to public water supply system and right to connect to it. With time number of citizen with this, permissions have been growing up and the issuing of them has become right of emperor. Besides the constant caring for common good, public health and general welfare of the Roman citizen, this article will present and other reasons and consequences of issuing licenses for water usage that would become visible particularly after the Nerva has come on throne.

Key words: ancient Rome, aqueducts, right on water usage, Nerva.